

Opisany poniżej przebieg lekcji jest propozycją zajęć poświęconych pamięci o powstaniu w getcie warszawskim, rekomendowaną przez Dział Edukacji Muzeum POLIN dla klas 7–8 szkoły podstawowej oraz szkół ponadpodstawowych.

Poruszanie tematów związanych z II wojną światową oraz Zagładą wymaga szczególnej rozwagi ze strony osoby prowadzącej zajęcia. Zadbaliśmy o to, aby informacje pojawiające się w przekazanych Państwu materiałach edukacyjnych były dopasowane do wieku odbiorców i odbiorczyń oraz opatrzone naszym komentarzem.

Scenariusz opisuje zajęcia, których realizacja zajmie około 90 minut. Zachęcamy, by na zajęcia przeznaczyć dwie godziny lekcyjne.

Rekomendujemy, by przed przeprowadzeniem lekcji zapoznać się z zaleceniami i wskazówkami Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN dotyczącymi edukacji na temat II wojny światowej i Zagłady.

„Dodajemy odwagi”

Scenariusz przeznaczony dla uczniów i uczennic klas 7-8 szkoły podstawowej oraz szkół ponadpodstawowych

Słowa kluczowe: odwaga, walka o wartości, getto warszawskie, II wojna światowa, żonkile, Marek Edelman, Marysia Ajzensztadt, Emanuel Ringelblum, Izrael Milejkowski, Nachum Grzywacz, Mary Berg

Autorka: Alicja Balcerak

Metody: praca w grupach, dyskusja

Cele warsztatu:

- Uczniowie i uczennice uczą się od siebie nawzajem, rozwijając przy tym umiejętności współpracy, komunikacji z innymi oraz efektywnego przyswajania i przekazywania wiedzy
- Uczniowie i uczennice pogłębiają swoje rozumienie cechy, jaką jest odwaga. Postrzegają ją nie tylko jako pewność siebie i gotowość do podejmowania ryzyka, lecz także jako działanie w zgodzie z własnymi wartościami, nieuleganie wpływom innych, pomoc potrzebującym
- Uczniowie i uczennice poznają podstawowe informacje na temat powstania w getcie warszawskim poprzez zapoznanie się z biografiami wybranych bohaterów i bohaterek XX wieku

Potrzebne materiały:

Do pracy grupowej:

- Lista pytań dot. odwagi (Załącznik 1)
- Wydrukowane karty plakatów (rekomendowany format A3)
- Materiały biograficzne dot. postaci z plakatu + karta zadań (Załącznik 2A, 2B, 2C, 2D, 2E, 2F)
- Karta zadań dot. odwagi (Załącznik 3)

Do wykonania żonkili:

- Instrukcja do złożenia żonkila (wzór uproszczony)
- Żółte kartki z bloku, nożyczki, klej

Przebieg lekcji:

1. Czym jest odwaga? Jak rozumiemy bycie osobą odważną? Praca w parach.
2. Biografie bohaterów i bohaterek XX wieku. Praca w grupach.
3. Różne oblicza odwagi. Praca w grupach.
4. Wykonujemy żonkile i tworzymy wystawę plakatową.
5. Podsumowanie

Przebieg lekcji – opis szczegółowy

Moduł pierwszy: czym jest odwaga? Jak rozumiemy bycie osobą odważną?

Cele:

- Wprowadzenie do tematu warsztatów, zarysowanie kontekstu historycznego
- Zwrócenie uwagi na wieloznaczność odwagi – nie zawsze oznacza ona to samo i może przejawiać się na różne sposoby
- Zaciekawienie tematem

1. Zarysowanie kontekstu historycznego

Wyjaśnij znaczenie Akcji Żonkile: Powiedz uczniom i uczennicom, że dzisiejsze warsztaty odbywają się w ramach Akcji Żonkile. Akcja ta nawiązuje do wydarzeń II wojny światowej, kiedy ludność żydowska była prześladowana, a jednym z elementów gorszego traktowania było zmuszanie Żydów do mieszkania w gettach – wydzielonych częściach miast, w których panowały bardzo trudne warunki. Żydowskie bojowniki i bojowniczki mieszkający w getcie warszawskim nie chcieli zgodzić się na niesprawiedliwe prześladowania i pomimo trudnej sytuacji stawili opór. 19 kwietnia 1943 rozpoczęło się powstanie w getcie warszawskim i uznaje się je za przejaw bardzo bohaterskiej i odważnej postawy.

2. Zapoznanie uczniów i uczennice z tematem warsztatu

Przedstaw temat warsztatów: Dzisiejsze warsztaty poświęcone będą odwadze. Dużo się o niej mówi w kontekście bojowników i bojowniczek powstań wojennych. Ale czy to jedyna forma odwagi, na jaką zdobyli się Żydzi w trakcie II wojny światowej? Powiedz, że na dzisiejszych warsztatach uczniowie i uczennice poznają sześć postaci, które wykazały się ogromną odwagą, a każda z tych postaci reprezentuje nieco inny jej rodzaj. Warto więc zacząć od refleksji na temat tego, czym właściwie ta odwaga jest.

3. Praca w parach/trójkach – czym jest odwaga?

Wyjaśnij przebieg zadania: Podziel klasę na pary lub trójki. Każdy zespół otrzyma losowo jedno z pięciu pytań dotyczących odwagi (Załącznik 1) i będzie miał 5 minut na wspólną dyskusję oraz sformułowanie odpowiedzi. Każde pytanie zostanie przydzielone kilku zespołom, co pozwoli na porównanie różnych perspektyw. Zachęć uczniów i uczennice, by odwoływali się do codziennych doświadczeń, które mogą wiązać się z koniecznością wykazania się odwagą. Zwróć uwagę, że na te pytania nie ma jednej dobrej odpowiedzi; celem jest raczej spojrzenie na odwagę z różnych punktów widzenia.

Moderuj dyskusję na forum: Po upływie 5 minut zaproś uczniów i uczennice do podzielenia się swoimi przemyśleniami. Zaczynij od pytania nr 1 („Po czym poznaję, że dana osoba jest odważna? W jaki sposób się zachowuje?”) i poproś, by głos zabrały te zespoły, które dyskutowały nad tym pytaniem. Dzięki temu więcej osób w klasie weźmie udział w dyskusji na forum, nie tylko te, które zazwyczaj są najbardziej aktywne. Po omówieniu odpowiedzi na pytanie nr 1, przejdź do kolejnych.

Moduł drugi: biografie bohaterów i bohaterek XX wieku

Cele:

- Uczniowie i uczennice zapoznają się z biografiami wybranych bohaterów i bohaterek XX wieku
- Uczniowie i uczennice ćwiczą rozumienie czytanego tekstu i wyodrębnianie z niego kluczowych elementów
- Uczniowie współpracują ze sobą, pomagają sobie nawzajem w efektywnym przyswajaniu materiału

1. Praca w losowych grupach wokół biografii bohaterów i bohatererek XX wieku

Przedstaw założenia kolejnej części: Poinformuj uczniów i uczennice, że teraz poznają wybrane postaci ze społeczności żydowskiej, które wykazały się ogromną odwagą i odegrały ważną rolę podczas II wojny światowej i po jej zakończeniu. Klasa zostanie podzielona na sześć zespołów. Każdy z nich otrzyma plakat z wizerunkiem danej osoby, krótką notatkę na jej temat oraz kartę zadań do wykonania (Załączniki 2A, 2B, 2C, 2D, 2E, 2F). Zadania do wykonania pomagają usystematyzować wiedzę i lepiej przygotować się do kolejnej części. Warto zaznaczyć, że w następnym etapie uczniowie i uczennice zostaną podzieleni na nowe grupy. Tym razem w każdej z grup znajdą się osoby, które wcześniej opracowywały różne postaci. Dlatego ważne jest, aby podczas pierwszego zadania spróbować zapamiętać jak najwięcej informacji o swoim bohaterze lub bohaterce – później trzeba będzie przedstawić tę postać innym osobom, które jeszcze jej nie znają.

Omów zasady pracy w grupach: Możesz zapytać klasę: O co warto zadbać, gdy pracujemy w grupach? Jakie zasady pomagają nam skutecznie współpracować? Na przykład: nieprzerywanie sobie, dawanie każdej osobie dość do głosu, aktywny udział każdej osoby.

Praca w grupach: Uczniowie i uczennice pracują w sześciu zespołach. Pierwszy zespół zapoznaje się z biografią Marka Edelmana (Załącznik 2A), drugi zespół z biografią Marysi Ajzensztadt (Załącznik 2B), trzeci z biografią Emanuela Ringelbluma (Załącznik 2C), czwarty z biografią Izraela Milejkowskiego (Załącznik 2D), piąty z biografią Nachuma Grzywacza (Załącznik 2E), szósty z biografią Mary Berg (Załącznik 2F).

Odpowiedzi do pytań z kart pracy

ZAŁĄCZNIK 2A: 1) Edelman miał 20 lat, gdy wybuchła wojna. 2) Był jednym z przywódców powstania w getcie warszawskim. 3) Po wojnie został lekarzem, specjalizował się w kardiologii. 4) Co roku 19 kwietnia składał kwiaty pod pomnikiem Bohaterów Getta. 5) Na przykład: pamięć o przeszłości, ratowanie życia innych.

ZAŁĄCZNIK 2B: 1) Marysia Ajzensztadt miała 17 lub 18 lat, gdy wybuchła wojna. 2) Miała niezwykły talent wokalny. 3) W kawiarniach i teatrach działających w ukryciu, a także na tajnych koncertach organizowanych przez podziemie. 4) Jej śpiew był dla

nich chwilą ukojenia, przypomnieniem o pięknie, które istniało mimo okrucieństwa wojny. 5) Na przykład: mimo trudnych warunków życia, nie porzuciła swojej pasji.

ZAŁĄCZNIK 2C: 1) Ringelblum był historykiem, pisał książki i specjalizował się w dziejach Żydów w Polsce. 2) Chciał, aby przyszłe pokolenia poznały prawdę o życiu w getcie warszawskim i losach Żydów podczas wojny. 3) Oneg Szabat. 4) Archiwum zbierało dokumenty, listy, relacje świadków, opowieści, rysunki dzieci i inne materiały pokazujące codzienne życie w getcie. 5) Na przykład: determinacja w dokumentowaniu prawdy o wojnie.

ZAŁĄCZNIK 2D: 1) Milejkowski przed wojną był lekarzem. 2) Dbał o dostęp do żywności i poprawę warunków sanitarnych. Organizował pomoc medyczną, leczył chorych. 3) Była to tajna szkoła medyczna, w której Milejkowski kształcił studentów medycyny, dzieląc się swoją wiedzą i doświadczeniem. 4) W 1940 roku. 5) Na przykład: determinacja, by nieść pomoc.

ZAŁĄCZNIK 2E: 1) Nachum miał 14 lat, gdy wybuchła wojna. 2) Wiemy o nim dzięki jego dziennikowi, który przetrwał wojnę. 3) Pracował w kuchni getta oraz uczestniczył w działalności Tajnego Archiwum Getta Warszawskiego. 4) Emanuel Ringelblum. 5) Na przykład: nieporzucanie nadziei, aktywizm.

ZAŁĄCZNIK 2F: 1) Mary miała 15 lat, gdy wybuchła wojna. 2) Prowadziła dziennik, w którym szczegółowo opisywała życie w warszawskim getcie. Dziennik ten stał się jednym z pierwszych autentycznych źródeł o okupacji w Polsce. 3) Amerykański paszport. 4) Na przykład: być może czuła żal i smutek wobec miejsca, w którym widziała tak wiele cierpienia. 5) Na przykład: skrupulatność w prowadzeniu notatek; determinacja, by ocalić prawdę o losie Żydów w trakcie wojny.

Moduł trzeci: różne oblicza odwagi

Cele:

- Uczniowie i uczennice uczą się od siebie nawzajem, ćwicząc przy tym przekazywanie innym pozyskanej wcześniej wiedzy
- Uczniowie i uczennice współpracują ze sobą, rozwijają umiejętność dyskusowania
- Uczniowie i uczennice pogłębiają rozumienie pojęcia odwagi, dostrzegają złożoność tej cechy – różne jej formy i przejawy

1. Praca w losowych grupach (nowych) – różne oblicza odwagi

W tej części klasa ponownie zostanie podzielona na grupy. Podział odbywa się według zasady: w każdej z obecnych grup uczniowie i uczennice odliczają kolejno od 1 do 6. Następnie osoby z tymi samymi numerami tworzą nowe zespoły. Dzięki temu każda nowa grupa będzie składać się z osób, które wcześniej analizowały różne biografie. Jest to kluczowe, ponieważ chcemy, aby w każdej grupie znalazły się osoby z odmiennymi perspektywami.

Na początku pracy w nowych zespołach każda osoba ma około minutę na przedstawienie swojej postaci – należy opowiedzieć wszystko, co zapamiętało się z wcześniejszej analizy. Ważne jest uważne słuchanie pozostałych członków zespołu, ponieważ znajomość wszystkich biografii będzie niezbędna do kolejnych etapów zadania.

Po zakończeniu tej części grupa wspólnie odpowiada na pytania zawarte w karcie zadań (Załącznik 3).

Przedstaw założenia kolejnej części: W tej części klasa ponownie dzieli się na grupy. Możesz poprosić uczniów i uczennice, by w każdej z obecnych grup odliczyli od 1 do 6, a następnie podzielili się na nowe zespoły (1 z 1, 2 z 2 itd.). Dzięki temu zadbasz o to, by w każdej grupie znalazły się osoby, które analizowały różne biografie. Jeśli w związku z liczebnością klasy osób o numerze 6 jest bardzo mało (na przykład tylko trzy), poproś te osoby, by dołączyły do już utworzonych zespołów. Grupa omawia tyle biografii, ile jest osób w grupie (jeśli grupa liczy 5 osób, to omawia tylko 5 biografii; jeśli 6 osób – omawia wszystkie 6 biografii).

Powiedz uczniom i uczennicom, że podczas tej części mają za zadanie najpierw wymienić się informacjami – każda osoba z grupy przez około minutę mówi o swojej postaci wszystko, co zapamiętała. To ważne, by siebie nawzajem słuchać, ponieważ znajomość wszystkich biografii jest konieczna do dalszej części zadania. Następnie grupa wspólnie odpowiada na pytania z karty zadań (Załącznik 3).

Odpowiedzi do pytań z kart pracy

ZAŁĄCZNIK 3: Pytania w tej karcie nie mają jasno określonych oczekiwanych odpowiedzi. Uczniowie i uczennice mogą samodzielnie określić, które informacje są

z ich punktu widzenia najważniejsze i do jakich wniosków na temat rodzajów odwagi zaprowadziła ich dyskusja w grupie.

2. Dyskusja na forum

Podsumuj z klasą ich wnioski: Wspólnie z klasą podsumuj podstawowe informacje o każdej z postaci. Zapytaj grupy o to, do jakich wniosków doszły, jakie różne rodzaje odwagi zidentyfikowały.

Moduł czwarty: czym jest dla mnie odwaga? Kiedy jej potrzebuję?

Cele:

- Uczniowie i uczennice odnoszą zdobytą wiedzę do swojego życia, zastanawiają się, w jakich obszarach potrzebują odwagi
- Uczniowie i uczennice upamiętniają powstanie w getcie warszawskim i wykonują żonkile
- Uczniowie i uczennice angażują się w stworzenie interaktywnej wystawy plakatowej na terenie szkoły

1. Wykonanie żonkili

Wykonajcie żonkile: Przypomnij znaczenie Akcji Żonkile. Nawiąż do postaci Marka Edelmana – to jego tradycja zostawiania co roku kwiatów pod pomnikiem Bohaterów Getta jest inspiracją tej Akcji. Wspólnie z klasą wykonaj żonkile, wykorzystując do tego szablon ze strony Muzeum.

2. Indywidualizacja żonkili

Zaproś klasę do refleksji nad tym, w jakich sytuacjach najbardziej potrzebują odwagi: Poproś uczniów i uczennice, aby zastanowili się nad tym, kiedy najbardziej potrzebują odwagi. Nawiąż do postaci, które poznali na lekcji, i podkreśl, że każdemu/każdej z nas może czasem brakować odwagi w pewnych sytuacjach. Być może uczniom i uczennicom przychodzi do głowy teraz jakaś odmiana odwagi, której chcieliby sobie jakoś dodać? Poproś, by każda osoba na rewersie wykonanego przez siebie żonkila zapisała jedno słowo, które nawiązuje do wybranego typu odwagi. Nie ma potrzeby, by klasa dzieliła się ze sobą zapisanymi refleksjami. Mogą one pozostać tajemnicą.

3. Tworzenie wystawy plakatowej

Stwórzcie wystawę plakatową: Znajdź odpowiednie miejsce do zawieszenia plakatów. Uczniowie i uczennice do plakatu doklejają wykonane przez siebie żonkile wraz z zapisaną indywidualną refleksją.

Moduł piąty: podsumowanie

Cele:

- Podsumowanie poruszanych na zajęciach wątków
- Zachęcenie uczniów i uczennic do podzielenia się własnymi przemyśleniami i wrażeniami

Podsumowanie

Podsumuj lekcję: Możesz zapytać, które momenty lekcji były najciekawsze, które najbardziej zapadły uczniom i uczennicom w pamięć, albo czy jakieś informacje ich zaskoczyły. Stwórz przestrzeń do podzielenia się wrażeniami i do zadania ewentualnych pytań.

Załącznik 1 – praca w parach/trójkach

Rozetnij pytania i losowo rozdaj po jednym na parę/trójkę:

1. Po czym poznaję, że dana osoba jest odważna? W jaki sposób się zachowuje?
2. W jakich codziennych sytuacjach potrzebujemy odwagi?
3. W jaki sposób można się uczyć odwagi? Jakie są sposoby na rozwijanie własnej odwagi?
4. W jakich sytuacjach łatwiej jest być odważnym/odważną? W jakich sytuacjach trudniej jest być odważnym/odważną?

5. Jakie są zalety bycia odważną osobą? Czy są jakieś wady?
1. Po czym poznaję, że dana osoba jest odważna? W jaki sposób się zachowuje?
2. W jakich codziennych sytuacjach potrzebujemy odwagi?
3. W jaki sposób można się uczyć odwagi? Jakie są sposoby na rozwijanie własnej odwagi?
4. W jakich sytuacjach łatwiej jest być odważnym/odważną? W jakich sytuacjach trudniej jest być odważnym/odważną?
5. Jakie są zalety bycia odważną osobą? Czy są jakieś wady?
1. Po czym poznaję, że dana osoba jest odważna? W jaki sposób się zachowuje?
2. W jakich codziennych sytuacjach potrzebujemy odwagi?
3. W jaki sposób można się uczyć odwagi? Jakie są sposoby na rozwijanie własnej odwagi?
4. W jakich sytuacjach łatwiej jest być odważnym/odważną? W jakich sytuacjach trudniej jest być odważnym/odważną?
5. Jakie są zalety bycia odważną osobą? Czy są jakieś wady?
1. Po czym poznaję, że dana osoba jest odważna? W jaki sposób się zachowuje?

2. W jakich codziennych sytuacjach potrzebujemy odwagi?
3. W jaki sposób można się uczyć odwagi? Jakie są sposoby na rozwijanie własnej odwagi?
4. W jakich sytuacjach łatwiej jest być odważnym/odważną? W jakich sytuacjach trudniej jest być odważnym/odważną?
5. Jakie są zalety bycia odważną osobą? Czy są jakieś wady?

Załącznik 2A – Marek Edelman

Przed Wami zadanie, dzięki któremu dowiecie się więcej o wyzwaniach, jakie napotykała ludność żydowska w trakcie II wojny światowej. Będziecie mieli okazję o nich podyskutować. W pierwszej kolejności przeczytacie notatkę, następnie porozmawiajcie o niej i odpowiedźcie na kilka pytań.

1. Przeczytajcie uważnie poniższą notatkę. Dowiedcie się z niej, kim był Marek Edelman. Po przeczytaniu notatki podsumujcie razem w grupie najważniejsze Waszym zdaniem informacje.

Marek Edelman urodził się prawdopodobnie w 1919 roku. Wychowywał się w Warszawie i od dziecka widział, jak jego matka i jej znajomi walczą o prawa słabszych. Uczył się w żydowskiej szkole, a w wolnym czasie angażował się w działalność społeczną. Gdy wybuchła wojna, miał 20 lat i kilka miesięcy wcześniej zdał maturę.

Gdy we wrześniu 1939 roku Niemcy zajęli Warszawę, życie Żydów zaczęło się zmieniać z dnia na dzień. Rok później powstało getto – zamknięta dzielnica, do której przesiedlono prawie pół miliona ludzi. Warunki były tragiczne: przepełnienie, głód, choroby, brak nadziei.

Edelman pracował w szpitalu dziecięcym w getcie i widział, jak jego pacjenci umierają nie z powodu chorób, ale po prostu z głodu. Mógł uciec, ale został – nie tylko jako lekarz, lecz także jako jeden z przywódców Żydowskiej Organizacji Bojowej. To on, wraz z innymi dowódcami, stanął na czele powstania w getcie warszawskim, które wybuchło w kwietniu 1943 roku. Walki trwały prawie miesiąc, choć od początku były skazane na porażkę. Edelman przeżył – uciekł kanałami, by dalej stawiać opór Niemcom, tym razem walcząc w powstaniu warszawskim w 1944 roku.

Po wojnie Edelman został lekarzem. Wielokrotnie podkreślał, że życie to największa wartość. W Łodzi skończył studia medyczne i został jednym z najlepszych kardiologów w Polsce. Wprowadził nowatorskie metody leczenia chorób serca i uratował tysiące pacjentów. Choć jego rodzina zdecydowała się wyjechać z Polski, on został. „Ktoś musi tu zostać i pamiętać o tych, którzy zginęli” – tłumaczył. Często zabierał głos w ważnych społecznie sprawach, zawsze stając po stronie słabszych.

Do końca życia co roku 19 kwietnia pojawiał się pod pomnikiem Bohaterów Getta i składał kwiaty, chcąc uczcić pamięć o tych, którzy polegli w walce.

2. Zastanówcie się nad odpowiedziami na poniższe pytania. Podyskutujcie o nich, a następnie zapiszcie Wasze wnioski z rozmowy.

1. Ile lat miał Marek Edelman, gdy wybuchła wojna?
2. Czy Marek Edelman brał udział w powstaniu w getcie warszawskim? Jeśli tak, to jaką odegrał w nim rolę?
3. Czym zajmował się Marek Edelman po wojnie?
4. W jaki sposób Marek Edelman po wojnie co roku czcił pamięć o osobach poległych w powstaniu w getcie warszawskim?
2. Co Was najbardziej zaciekawia w tej postaci? Może coś Was zaskakuje albo wzbudza Wasz podziw?

Załącznik 2B – Marysia Ajzensztadt

Przed Wami zadanie, dzięki któremu dowiecie się więcej o wyzwaniach, jakie napotykała ludność żydowska w trakcie II wojny światowej. Będziecie mieli okazję o

nich podyskutować. W pierwszej kolejności przeczytacie notatkę, następnie porozmawiajcie o niej i odpowiecie na kilka pytań.

1. Przeczytajcie uważnie poniższą notatkę. Dowiedziecie się z niej, kim była Marysia Ajzensztadt. Po przeczytaniu notatki podsumujcie razem w grupie najważniejsze Waszym zdaniem informacje.

Marysia Ajzensztadt urodziła się w czerwcu 1921 lub 1922 roku w Warszawie. Była jedyną córką Dawida Ajzensztadta – cenionego kompozytora i dyrygenta chóru, który rozbudził w niej miłość do muzyki. Ojciec początkowo chciał, by Marysia została pianistką, dlatego zapisał ją do prestiżowej szkoły muzycznej, w której uczyła się gry na fortepianie. Marysia jednak ponad wszystko kochała śpiew. W końcu ojciec zaakceptował jej wybór i sam zaczął ją kształcić, planując wysłać ją na studia wokalne do Włoch.

Wybuch wojny przerwał sielankowe życie młodej dziewczyny, pełne planów na przyszłość. Gdy we wrześniu 1939 roku Niemcy zajęli Warszawę, życie Żydów zaczęło się zmieniać z dnia na dzień. Rok później powstało getto – zamknięta dzielnica, do której przesiedlono prawie pół miliona ludzi. Warunki w getcie były tragiczne: przeludnienie, głód, choroby, brak nadziei.

W 1940 roku Marysia wraz z rodziną również została zamknięta w getcie. Mimo otaczającego ich terroru, zarówno ona, jak i jej ojciec, nie porzucili swojej pasji – muzyki, która dawała ludziom nadzieję, a im – środki do przetrwania. Marysia śpiewała w kawiarniach i teatrach, które działały w ukryciu, a także na tajnych koncertach organizowanych przez podziemie. Na jej występy przychodziły tłumy, nazywano ją „słowikiem getta”. W jej repertuarze były zarówno arie operowe, jak i pieśni ludowe. Często wykonywała też piosenki skomponowane w getcie, które opowiadały o losach jego mieszkańców. Jej talent podziwiali znani muzycy i artyści, którzy również byli uwięzieni w getcie. Dzięki jej śpiewowi zmuszeni do życia w getcie Żydzi mogli chociaż na chwilę zapomnieć o rozpaczliwych warunkach, w jakich się znaleźli.

Gdyby nie wojna, Marysia być może zostałaby światowej sławy śpiewaczką operową. Niestety, zginęła w getcie, ponieważ nie chciała opuścić swoich rodziców.

Jej historia przetrwała dzięki wspomnieniom ludzi, którzy mieli okazję usłyszeć jej śpiew. W 2011 roku Marsz Pamięci w Warszawie został poświęcony właśnie jej jako symbolowi niezwykłego talentu i odwagi w najtrudniejszych czasach.

2. Zastanówcie się nad odpowiedziami na poniższe pytania. Podyskutujcie o nich, a następnie zapiszcie Wasze wnioski z rozmowy.

1. Ile lat miała Marysia Ajzensztadt, gdy wybuchła wojna?
2. Marysię nazywano „słowikiem getta” – dlaczego?
3. W jakich miejscach Marysia zazwyczaj występowała?
4. Na występy Marysi przychodziły tłumy. Jak myślicie, dlaczego tak wiele osób w getcie chciało słuchać śpiewającej Marysi?
5. Co Was najbardziej zaciekawia w tej postaci? Może coś Was zaskakuje albo wzbudza Wasz podziw?

Załącznik 2C – Emanuel Ringelblum

Przed Wami zadanie, dzięki któremu dowiecie się więcej o wyzwaniach, jakie napotykała ludność żydowska w trakcie II wojny światowej. Będziecie mieli okazję o nich podyskutować. W pierwszej kolejności przeczytacie notatkę, następnie porozmawiajcie o niej i odpowiecie na kilka pytań.

1. Przeczytajcie uważnie poniższą notatkę. Dowiecie się z niej, kim był Emanuel Ringelblum. Po przeczytaniu notatki podsumujcie razem w grupie najważniejsze Waszym zdaniem informacje:

Emanuel Ringelblum urodził się w 1900 roku w Buczaczu (dziś miejscowość na terenie Ukrainy), ale większość życia spędził w Warszawie. Jego prawdziwą pasją była historia – interesował się dziejami Żydów w Polsce i pisał na ten temat książki. Działalność naukowa nie była jedyną, której się poświęcał. Angażował się również w działania społeczne – uczył w żydowskich szkołach, pracował w organizacjach pomagających ludziom w trudnych sytuacjach.

Gdy we wrześniu 1939 roku Niemcy zajęli Warszawę, życie Żydów zaczęło się zmieniać z dnia na dzień. Ludność żydowska była prześladowana, a jednym z elementów gorszego traktowania było zmuszanie Żydów do mieszkania w gettach – wydzielonych częściach miast, w których panowały bardzo trudne warunki. Emanuel Ringelblum od początku wojny spisywał wydarzenia czasów okupacji oraz zbierał dokumenty i materiały potwierdzające, co się dzieje. Gdy mieszkał w getcie stworzył tajne Archiwum Getta Warszawskiego pod kryptonimem Oneg Szabat („Radość soboty”). Działacze tajnego Archiwum chcieli, by przyszłe pokolenia wiedziały, co działo się w trakcie wojny. Po kryjomu zbierali więc dokumenty, listy, opowieści, a nawet rysunki dzieci, by ocalić pamięć o ludziach cierpiących w getcie. Zgromadzone materiały członkowie Oneg Szabat zakopali w metalowych pudłach i bańkach od mleka w piwnicach domów w getcie. Mieli nadzieję, że materiały te przetrwają wojnę.

Gdyby nie Ringelblum i jego współpracownicy, o życiu w getcie warszawskim wiedzielibyśmy dziś znacznie mniej. Choć sam Ringelblum zginął w trakcie wojny, zgromadzone dzięki niemu materiały archiwalne przetrwały wojnę i stanowią dziś bezcenne źródło historyczne, uznawane za jedno z najważniejszych świadectw z czasów II wojny światowej. Dzięki Archiwum wiemy, jak wyglądało życie w getcie, jak ludzie walczyli o przetrwanie i jak sobie nawzajem pomagali.

Dziś Archiwum Getta Warszawskiego znajduje się w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie i jest uznawane za zabytek światowego dziedzictwa UNESCO.

2. Zastanówcie się nad odpowiedziami na poniższe pytania. Podyskutujcie o nich, a następnie zapiszcie Wasze wnioski z rozmowy.

1. Czym zajmował się Emanuel Ringelblum przed wojną?
2. Ringelblum w trakcie wojny utworzył tajne Archiwum. Dlaczego? Jaka przyświecała temu idea?
3. Pod jakim kryptonimem funkcjonowało tajne Archiwum Getta Warszawskiego?
4. Jakie materiały gromadziło Archiwum?

5. Co Was najbardziej zaciekawia w tej postaci? Może coś Was zaskakuje albo wzbudza Wasz podziw?

Załącznik 2D – Izrael Milejkowski

Przed Wami zadanie, dzięki któremu dowiecie się więcej o wyzwaniach, jakie napotykała ludność żydowska w trakcie II wojny światowej. Będziecie mieli okazję o nich podyskutować. W pierwszej kolejności przeczytacie notatkę, następnie porozmawiajcie o niej i odpowiecie na kilka pytań.

1. Przeczytajcie uważnie poniższą notatkę. Dowiecie się z niej, kim był Izrael Milejkowski. Po przeczytaniu notatki podsumujcie razem w grupie najważniejsze Waszym zdaniem informacje.

Izrael Milejkowski urodził się w 1887 roku w Krewie. Już w dzieciństwie interesował się medycyną i postanowił poświęcić swoje życie pomaganiu innym. Studiował na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie zdobył dyplom lekarza. Przez wiele lat pracował w warszawskich szpitalach, wspierając chorych i ubogich.

Wraz z wybuchem wojny we wrześniu w 1939 roku mieszkańcy Warszawy zaczęli organizować pomoc dla walczącego miasta. Izrael Milejkowski od początku zajmował się wsparciem i organizacją pomocy medycznej.

Ludność żydowska była w trakcie wojny prześladowana, a jednym z elementów gorszego traktowania było zmuszanie Żydów do mieszkania w gettach – wydzielonych częściach miast, w których panowały bardzo trudne warunki.

Milejkowski robił, co mógł, by poprawić warunki życia w getcie i uzyskać więcej żywności dla mieszkańców. Ani na moment się nie poddał – organizował pomoc medyczną, nadzorował pracę szpitali i walczył o poprawę warunków sanitarnych. Prowadził również odważną korespondencję z niemieckimi władzami i domagał się reakcji z ich strony. Piastował różne ważne funkcje, był między innymi prezesem powołanej w 1940 roku Żydowskiej Izby Lekarskiej. Każdego dnia ratował ludzkie życia.

Oprócz pracy medycznej był także nauczycielem-wykładowcą. Pomagał organizować w getcie tajne nauczanie dla studentów medycyny, którzy nie mogli

legalnie studiować. Pod przykrywką „Kursu Przynsposobienia Sanitarnego do Walki z Epidemiami” kształcił przyszłych lekarzy i dzielił się swoją wiedzą i doświadczeniem.

Izrael Milejkowski zginął w trakcie II wojny światowej. Do końca zachował spokój i odwagę – nawet w ostatnich chwilach swojego życia z pogodą ducha mówił pacjentom o sytuacji na froncie, dodając im otuchy.

2. Zastanówcie się nad odpowiedziami na poniższe pytania. Podyskutujcie o nich, a następnie zapiszcie Wasze wnioski z rozmowy.

1. Jaki zawód wykonywał Izrael Milejkowski przed wojną i w jej trakcie?
2. W jaki sposób Milejkowski wspierał mieszkańców getta?
3. Zorganizowany w getcie „Kurs Przynsposobienia Sanitarnego do Walki z Epidemiami” był tak naprawdę przykrywką dla zupełnie innej działalności. Jakiej?
4. W którym roku powołano Żydowską Izbę Lekarską?
5. Co Was najbardziej zaciekawia w tej postaci? Może coś Was zaskakuje albo wzbudza Wasz podziw?

Załącznik 2E – Nachum Grzywacz

Przed Wami zadanie, dzięki któremu dowiecie się więcej o wyzwaniach, jakie napotykała ludność żydowska w trakcie II wojny światowej. Będziecie mieli okazję o nich podyskutować. W pierwszej kolejności przeczytacie notatkę, następnie porozmawiajcie o niej i odpowiecie na kilka pytań.

1. Przeczytajcie uważnie poniższą notatkę. Dowiecie się z niej, kim był Nachum Grzywacz. Po przeczytaniu notatki podsumujcie razem w grupie najważniejsze Waszym zdaniem informacje.

Tutaj powinna znaleźć się szczegółowa notatka o Nachumie Grzywaczu. Niestety, wiemy o nim bardzo niewiele. Nie zachowało się jego żadne zdjęcie – nie wiemy, jak wyglądał, ale wiemy z całą pewnością, że istniał. Urodził się w 1925 roku w Warszawie. W momencie wybuchu wojny miał zaledwie 14 lat.

Gdy we wrześniu 1939 roku Niemcy zajęli Warszawę, życie Żydów zaczęło się zmieniać z dnia na dzień. Ludność żydowska była prześladowana, a jednym z elementów gorszego traktowania było zmuszanie Żydów do mieszkania w gettach – wydzielonych częściach miast, w których panowały bardzo trudne warunki. Nachum również zmuszony był do życia w getcie i każdego dnia obserwował ludzkie cierpienie wywołane głodem, strachem, brakiem nadziei. Nie pozostał jednak bierny – pracował w kuchni w getcie oraz angażował się w działania na rzecz Tajnego Archiwum Getta Warszawskiego założonego przez Emanuela Ringelbluma.

Działacze tajnego Archiwum chcieli, by przyszłe pokolenia wiedziały o tym, co działo się w trakcie wojny. Po kryjomu zbierali więc dokumenty, listy, opowieści, a nawet rysunki dzieci, by ocalić pamięć o ludziach cierpiących w getcie. Nachum Grzywacz był jedną z tych osób. Pomagał porządkować gromadzone materiały oraz prowadził dziennik, w którym zapisywał, czym się zajmuje i czego się boi. Nachum, podobnie jak inni działacze Archiwum, miał nadzieję, że zbierane przez nich dokumenty (w tym jego dziennik) przetrwają wojnę i dzięki temu świat pozna prawdę o realiach wojny.

Gdyby nie działalność Archiwum, o życiu w getcie warszawskim wiedzielibyśmy dziś znacznie mniej. Zgromadzone przez Archiwum materiały, zakopane w metalowych pudłach i bańkach od mleka, przetrwały wojnę i stanowią dziś bezcenne źródło historyczne.

Nachum Grzywacz zginął w Treblince, ale jego dziennik się zachował. To dzięki niemu wiemy, że ktoś taki istniał.

2. Zastanówcie się nad odpowiedziami na poniższe pytania.

Podyskutujcie o nich, a następnie zapiszcie Wasze wnioski z rozmowy.

1. Ile lat miał Nachum Grzywacz w momencie wybuchu wojny?
2. Nie zachowały się żadne zdjęcia Nachuma Grzywacza. Skąd wiemy o jego istnieniu?
3. W jaką działalność angażował się Nachum w getcie?
4. Kto założył tajne Archiwum w getcie? Podajcie imię i nazwisko tej osoby.

5. Co Was najbardziej zaciekawia w tej postaci? Może coś Was zaskakuje albo wzbudza Wasz podziw?

Załącznik 2F – Mary Berg

Przed Wami zadanie, dzięki któremu dowiecie się więcej o wyzwaniach, jakie napotykała ludność żydowska w trakcie II wojny światowej. Będziecie mieli okazję o nich podyskutować. W pierwszej kolejności przeczytacie notatkę, następnie porozmawiajcie o niej i odpowiecie na kilka pytań.

1. Przeczytajcie uważnie poniższą notatkę. Dowiedźcie się z niej, kim była Mary Berg. Po przeczytaniu notatki podsumujcie razem w grupie najważniejsze Waszym zdaniem informacje.

Mary Berg urodziła się w 1924 roku w Łodzi. Dziadkowie Mary mieszkali w Stanach Zjednoczonych, w New Jersey, Mary posiadała więc amerykańskie obywatelstwo.

Gdy we wrześniu 1939 roku Niemcy zajęli Warszawę, życie Żydów zaczęło się zmieniać z dnia na dzień. Ludność żydowska była prześladowana, a jednym z elementów gorszego traktowania było zmuszanie Żydów do mieszkania w gettach – wydzielonych częściach miast, w których panowały bardzo trudne warunki. Mary wraz z rodziną również trafiła do getta warszawskiego, ale z uwagi na posiadany amerykański paszport była lepiej traktowana od innych uwięzionych. Mary nie musiała nosić opaski z gwiazdą Dawida (którą musieli nosić pozostali Żydzi) i mogła poruszać się po getcie swobodnie. Dzięki temu odwiedzała wiele miejsc i z dużą skrupulatnością notowała wszystko to, co widzi. W 1942 roku przebywała w więzieniu na Pawiaku – tam również dokładnie odnotowywała dziejące się tragedie i spisywała relacje innych więźniów.

Mary wraz z rodziną jeszcze w trakcie wojny udało się wyjechać z Polski. Ocalał ją amerykański paszport, który umożliwił rodzinie wyjazd do Stanów Zjednoczonych. Mary zdołała wywieźć z Polski dwieście małych notesików ze swoimi zapiskami, które robiła podczas pobytu w warszawskim getcie. Jej notatki były jednym z pierwszych autentycznych źródeł informacji o okupacji w Polsce, a w szczególności o życiu w getcie. Notatki Mary zostały opublikowane w nowojorskiej gazecie,

najpierw w języku jidysz w 1944 roku, następnie w języku angielskim w 1945 roku. Dziennik Mary stał się jednym z pierwszych głośnych opisów tragedii getta.

W Stanach Zjednoczonych Mary Berg początkowo aktywnie uczestniczyła w upamiętnianiu losów Żydów polskich. 19 kwietnia 1944 roku szła na czele zorganizowanej w Nowym Jorku demonstracji zorganizowanej z okazji pierwszej rocznicy powstania w getcie. Jeszcze w 1945 roku brała udział w życiu publicznym, opowiadając o tragedii getta w audycjach radiowych. Później zamilkła i już nie wypowiadała się publicznie. Postanowiła nigdy nie wracać do Polski.

2. Zastanówcie się nad odpowiedziami na poniższe pytania. Podyskutujcie o nich, a następnie zapiszcie Wasze wnioski z rozmowy.

1. Ile lat miała Mary Berg w momencie wybuchu wojny?
3. Z czego zasłynęła Mary Berg? Czego dokonała, będąc w getcie?
4. Co umożliwiło Mary wyjazd z Polski w trakcie wojny?
5. Jak myślicie, dlaczego Mary Berg postanowiła nigdy nie wracać do Polski?
6. Co Was najbardziej zaciekawia w tej postaci? Może coś Was zaskakuje albo wzbudza Wasz podziw?

Załącznik 3 – karta zadań dot. odwagi

1. Wymieńcie się informacjami – każda osoba przez około minutę mówi o swojej postaci wszystko, co zapamiętała. To ważne, byście się nawzajem słuchali – znajomość wszystkich biografii jest konieczna do dalszej części zadania. Poniżej zapiszcie imiona i nazwiska osób, o których rozmawiacie. Uwzględnijcie również najważniejsze informacje o danej postaci (np. czym zajmowała się w getcie, ile miała lat, jaki miała zawód, dlaczego można uznać tę osobę za odważną).

Imię i nazwisko postaci	Najważniejsze informacje
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	

2. Każda z osób wykazała się ogromną odwagą. Zastanówcie się, jakim rodzaj odwagi wykazały się poszczególne postaci?

Imię i nazwisko postaci	Rodzaj odwagi
Marek Edelman	
Marysia Ajzensztadt	
Emanuel Ringelblum	
Izrael Milejkowski	
Nachum Grzywacz	
Mary Berg	

3. W poprzednim zadaniu wypisaliście różne rodzaje odwagi. Zastanówcie się, jakie zachowania są przykładem kierowania się danym rodzajem odwagi. Pomyślcie zwłaszcza o codziennych sytuacjach, z którymi również Wy macie do czynienia. Dopiszcie przykłady zachowań do przynajmniej trzech rodzajów odwagi.